

თავი 1

ბილინგვიზმი: დეფინიციები და განსხვავებები ინტერპრეტაციები

შესავალი

ტერმინოლოგია

ბილინგვიზმის ზოგიერთი განზომილება

ინდივიდუალური ბილინგვიზმი

ენის არჩევანი

ბილინგვური და მულტილინგვური უნარები

ოთხი ენობრივი უნარი

მინიმალური და მაქსიმალური ბილინგვიზმი

დაბალანსებული ბილინგვალები

ბილინგვიზმის მონოლინგვური ხედვა

სემილინგვიზმი / „ორმაგი“ სემილინგვიზმი

ბილინგვიზმის ერთიანი ხედვა

სასაუბრო ენის ცოდნა და აკადემიური ენობრივი კომპეტენცია

ენობრივი კომპეტენციის სტრუქტურა

ენობრივი კომპეტენციის ბეხმანის მოდელი

დასკვნა

თავი 1

ბილინგვიზმი: დეფინიციები და განსხვავებული ინტერპრეტაციები

შესავალი

თავად ტერმინიდან გამომდინარე, ნათელია, რომ ბილინგვიზმი მარტივად ორ ენასთან დაკავშირებულ საკითხებს გულისხმობს. თუმცა, ამ თავის მიზანია, თვალნათელი გახადოს, რომ ორის ენის ფლობა არც ისე ადვილია. მაგალითად, არის ადამიანი ბილინგვალა თუ ერთ ენაზე გამართულად საუბრობს, ხოლო მეორე ენაში ნაკლები კომპეტენცია გააჩნია? ან ბილინგვალაა ადამიანი, რომელიც ძალიან იშვიათად ან საერთოდ არ იყენებს, რომელიმე ენას, რომელსაც ის ფლობს? მნიშვნელოვანია პასუხი გაეცეს ამ ძირითად შეკითხვებს და მხოლოდ შემდგომ მოხდეს სხვა საკითხების ანალიზი. შესაბამისად, სახელმძღვანელოს პირველი თავი ტერმინთა განმარტებებსა და განსხვავებებს ეხება.

მნიშვნელოვანია გავმიჯნოთ **ბილინგვიზმი / მულტილინგვიზმი, როგორც ინდივიდუალური და როგორც ჯგუფური ან სოციალური ფენომენი**. მაგალითად, იმის დასადგენად, რამდენად ახდენს ბილინგვიზმი გავლენას ადამიანის აზროვნებაზე, საჭიროა ერთენოვანი, ორენოვანი და მრავალენოვანი ინდივიდების კვლევა. სოციოლოგია, სოციოლინგვისტიკა, პოლიტოლოგია, გეოგრაფია, განათლებისა და სოციალური ფსიქოლოგია განიხილავს ბილინგვიზმს, როგორც სოციალურ ფენომენს. ბილინგვალები და მულტილინგვალები ხშირად გვხვდებიან სხვადასხვა ჯგუფში. ეს ჯგუფები, შესაძლებელია, კომპაქტურად იყვნენ განსახლებულნი (მაგალითად, ბასკები ესპანეთში) ან გაფანტულნი იყვნენ გარკვეულ ტერიტორიაზე (მაგალითად, ჩინელები ამერიკაში). ზემოთ ჩამოთვლილი სამეცნიერო დისციპლინები ბილინგვიზმს სწავლობენ, როგორც საზოგადოებრივ ფენომენს; მაგალითად, სოციოლინგვისტები სწავლობენ, როგორ იცვლება ბილინგვური ჯგუფების ლექსიკა დროთა განმავლობაში, გეოგრაფები სწავლობენ ბილინგვური ჯგუფების განსახლებას ქვეყნის ტერიტორიაზე, განათლების პოლიტიკის სპეციალისტები სწავლობენ ბილინგვიზმს, როგორც უმცირესობათა საგანმანათლებლო პოლიტიკის ასპექტს.

ინდივიდუალური და ჯგუფური ბილინგვიზმის (და მულტილინგვიზმის) გასამიჯნად იხმარება ტერმინები **ინდივიდუალური ბილინგვიზმი** და **საზოგადოებრივი ბილინგვიზმი**. ინდივიდუალურ და ჯგუფურ ბილინგვიზმს შორის მნიშვნელოვანი კავშირი არსებობს, მაგალითად, ამა თუ იმ ენისადმი ინდივიდუალურმა დამოკიდებულებამ შეიძლება უზრუნველყოს ენის შენარჩუნება ან პირიქით – გაქრობა.

სახელმძღვანელოს ამ თავში უფრო დეტალურად განიხილება ინდივიდუალური ბილინგვიზმის მახასიათებლები, ხოლო მესამე და მეოთხე თავებში წარმოდგენილია საზოგადოებრივი ბილინგვიზმის და მულტილინგვიზმის მნიშვნელოვანი ასპექტები, რათა ინდივიდუალურ და საზოგადოებრივ ბილინგვიზმს შორის განსხვავება უფრო თვალსაჩინო გაგხადოთ.

არსებობს არაერთი მაგალითი, როცა ადამიანმა იცის ორი ენა, თუმცა იყენებს მხოლოდ ერთს; ან იყენებს ყოველდღიურ ცხოვრებაში ორ ენას, თუმცა ერთ-ერთ ენაში შესაძლოა გააჩნდეს შეზღუდული ენობრივი კომპეტენცია. უფრო მეტიც, შეიძლება ადამიანისთვის სასაუბრო ენა იყოს ერთი, ხოლო კითხვისა და წერისთვის იყენებდეს მეორე ენას. შესაბამისად, როდესაც ვსაუბრობთ ენაზე, მნიშვნელოვანია გავმიჯნოთ **ენის ფლობის უნარი** და **ენის გამოყენება**.

ტერმინოლოგია

ბილინგვიზმისა და ბილინგვური განათლების განხილვისას არაერთი ტერმინი გხვდება, მაგალითად ენობრივი უნარი (language ability), ენობრივი კომპეტენცია (language competence), ენობრივი მიღწევები (language achievement), ენობრივი უნარ-ჩვევები (language skills), ენობრივი პერფორმანსი (language performace), ენის მაღალკვალიფიციური ფლობა (language proficiency). სხვადასხვა ავტორი და სხვადასხვა მკვლევარი ამ ტერმინებს საკუთარ განმარტებებს აძლევს, რადგან არ არსებობს ამ ტერმინთა სტანდარტიზებული განმარტებები.

ბილინგვიზმის ზოგიერთი განზომილება

ბილინგვური და მულტილინგვური განათლება შეიძლება განვიხილოთ ურთიერთგადამკვეთი და ურთიერდაკავშირებული ტერმინებით:

- (1) **ენობრივი უნარი** – ზოგიერთ ბილინგვალს განვითარებული აქვს წერისა და ლაპარაკის უნარი (პროდუცირება), ხოლო ზოგიერთი არის ენის პასიური მცოდნე და მხოლოდ კითხვისა და მოსმენის უნარები აქვთ განვითარებული. ბილინგვალების ნაწილს ერთ ენაში სხვა უნარები აქვთ, მეორეში – სხვა. ანუ უნარები არის ენის ათვისების უწყვეტობა (ვალდესი და მისი კოლეგები, 2003), რომლის განვითარების დონე და დომინირების ხარისხი განსხვავდება თითოეულ ინდივიდში;
- (2) **გამოყენება** – სიტუაციები, სადაც თითოეული ენა გამოიყენება განსხვავებულად (მაგალითად, ოჯახში, სკოლაში, ქუჩაში, ტელეფონზე, ტელევიზიით). ინდივიდები სხვადასხვა კონტექსტში სხვადასხვა ენას იყენებენ;
- (3) **ენობრივი ბალანსი** – ენობრივი ბალანსი არის სიტუაცია, რომელიც ძალიან იშვიათია, როცა ბილინგვალები თანაბრად ფლობენ და თანაბრად იყენებენ ორივე ენას;

- (4) **ასაკი** – ბავშვის მიერ დაბადებიდან ორი ენის ათვისებას **სინქრონიული** ან **ჩვილთა ბილინგვიზმი** ეწოდება. სამი წლის ასაკიდან ორი ენის ათვისებას **თანმიმდევრობით ბილინგვიზმს** უწოდებენ. მეხუთე და მეექვსე თავში განიხილება ასაკისა და ბილინგვიზმის მიმართების საკითხები;
- (5) **განვითარება** – დამწყები ბილინგვალები ერთ ენას სრულყოფილად ფლობენ, ხოლო მეორე ენის ათვისებას იწყებენ, რასაც **საწყისი** ან **ჩანასახოვანი** ბილინგვიზმი ეწოდება. როცა მეორე ენაც უკვე მეტ-ნაკლებად განვითარებულია, ამ პროცესს **პარალელური** ბილინგვიზმი ეწოდება. თუ მეორე ენის დაუფლების კვალდაკვალ პირველი ენის დავიწყება ხდება – ამას **რეცესიული** ბილინგვიზმი ეწოდება;
- (6) **კულტურა** – ბილინგვალები ხდებიან მეტ-ნაკლებად მულტიკულტურულები, თუმცა, შესაძლებელია, ინდივიდი იყოს ბილინგვალი და მულტილინგვალი, მაგრამ არ ჰქონდეს მულტიკულტურული კომპეტენციები განვითარებული. ბიკულტურალიზმი გულისხმობს ენის კულტურის ცოდნას, ორივე კულტურისადმი პოზიტიური დამოკიდებულებების ქონას, ორივე კულტურის ღირებულებების დაფასებას და პატივისცემას, ორივე კულტურის ფარგლებში უპრობლემოდ ფუნქციონირებას და ა.შ.;
- (7) **კონტექსტი** – ბილინგვალების ნაწილი ცხოვრობს თემში, სადაც ორი ენა ყოველდღიურ ცხოვრებაში გამოიყენება, თუმცა, უმეტესი ნაწილი თემსა და სამეზობლოში მხოლოდ ერთ ენას იყენებს, მეორე ენის გამოყენება შეიძლება შემოიფარგლოს სამსახურში, ტელეფონზე, ელექტრონული ფოსტით და ა.შ (მაგალითად, რუსი ბილინგვალებისა – ამერიკის შეერთებულ შტატებში). ამასთანავე, ბილინგვიზმს შეიძლება **შემამცირებელი** კონტექსტი გააჩნდეს, ანუ მეორე ენის შესწავლა ხდებოდეს მშობლიური ენის დათმობის ხარჯზე (მაგალითად, მიგრანტთა უმრავლესობა ამერიკის შეერთებულ შტატებში, თუმცა შეიძლება იყოს ბილინგვიზმის **შემმატებელი** კონტექსტიც, როცა მეორე ენა ისწავლება ისე რომ მშობლიური ენის დავიწყებაც არ ხდება. ასეთი ბილინგვიზმი ელიტურ ან პრესტიჟულ ბილინგვალებში გვხვდება ძირითადად;
- (8) **არჩევითი ბილინგვიზმი** გულისხმობს ინდივიდის მიერ შესასწავლი ენის არჩევას; მაგალითად, გაკვეთილზე (ვალდესი და ფიგუერა, 1994; ვალდესი, 2003). არჩევითი ბილინგვალები ძირითადად უმრავლესობის ეთნიკურ ჯგუფს წარმოადგენენ. **გარემოებითი ბილინგვალები** სწავლობენ მეორე ენას, რათა შეძლონ ეფექტურად ფუნქციონირება შექმნილი გარემოებების გამო (მაგალითად, იმიგრანტები). გარემოებითი ბილინგვალები ყოველთვის არიან საკუთარი მშობლიური ენის დაკარგვის საფრთხის ქვეშ.

ინდივიდუალური ბილინგვიზმი

ენისა და კონტექსტის გამოჯვანა შეუძლებელია; შესაბამისად, ენობრივი კომპეტენციისადმი წმინდა ფსიქოლოგიური და ლინგვისტური მიდგომები არ არის საკმარისი. კომუნიკაცია მოიცავს როგორც ენის სტრუქტურას (ლექსიკა, გრამატიკა) აგრეთვე სიტუაციასაც (ვინ, ვის, სად, რა გარემოებებში ესაუბრება). პიროვნებას შესაძლებელია ჰქონდეს შეზღუდული ენობრივი კომპეტენციები მაგრამ ასერხებდეს წარმატებულ კომუნიკაციას გარკვეულ სიტუაციებში. ამასთანავე, ინდივიდი შესაძლებელია ფლობდეს ენას, მაგრამ ვერ ასერხებდეს წარმატებულ კომუნიკაციას დაბალი სოციალური ინტერაქციის უნარების გამო. ბილინგვიზმის გასაანალიზებლად მნიშვნელოვანია ის სოციალური გარემო, სადაც ეს ორი ენა გამოიყენება.

ინდივიდის მიერ ორი ენის გამოყენებას **ფუნქციური ბილინგვიზმი** ეწოდა. **ფუნქციურმა ბილინგვიზმმა** დაასრულა გაუთავებელი კამათი ენის ფლობის შესახებ, რომელიც ემყარებოდა სკოლაში აკადემიურ მიღწევებს და საკითხი გადაიტანა ყოველდღიურ ურთიერთობებში ორი ენის გამოყენების კონტექსტში. ფუნქციური ბილინგვიზმი განიხილავს, ბილინგვალები ინდივიდუალურად როდის, სად და ვისთან იყენებენ ორ სხვადასხვა ენას (ფიშმანი, 1965).

სოციალური ინტერაქცია განსხვავდება სხვადასხვა კულტურასა და ქვეკულტურებს შორის. ქვემოთ მოყვანილი ცხრილი წარმოდგენას გვიქმნის ფუნქციური ბილინგვიზმის გამოყენების შესახებ:

ვისთან საუბრობ (მაგალითები)	რა კონტექსტში საუბრობ (მაგალითების)
1. ოჯახის წევრებთან	1. მაღაზიაში
2. დიდი ოჯახის წევრებთან	2. ვიზუალური ან აუდიო-მედია საშუალებებში (ტელევიზია, რადიო, ვიდეო ან აუდიო ჩანაწერები)
3. კოლეგებთან	3. ბეჭდვით მედიაში
4. მეგობრებთან	4. კინოში, თეატრში/დისკოთეკაზე/კონცერტზე
5. მეზობლებთან	5. სამსახურში
6. რელიგიურ ლიდერებთან	6. კორესპონდენტთან/ სატელეფონო / ოფიციალური კომუნიკაციისას
7. მასწავლებლებთან	7. კლუბში, საზოგადოებაში, ორგანიზაციაში, სპორტული აქტივობებისას
8. პრეზიდენტთან, სკოლის დირექტორთან, სხვა ლიდერებთან	8. დასვენებისა და გართობისას
9. ბიუროკრატებთან/ჩინოვნებთან	9. რელიგიური შეხვედრისას
10. ადგილობრივ თემთან	10. საინფორმაციო ტექნოლოგიებთან

მნიშვნელოვანია გაიმიჯნოს ფუნქციური ბილინგვიზმი და ენობრივი ფონი (ბეიკერი და ჰინდე 1984, ბეიკერი 1985). ენობრივი ფონი უფრო ფართო ცნებაა და გულისხმობს როგორც მონაწილეობით, აგრეთვე პასიურ ენობრივ გამოცდილებას. პასიური ენობრივი ფონის კლასიკური შეკითხვაა: „რომელ ენაზე საუბრობენ შენი მშობლები შენი თანდასწრებით“. ფუნქციური ბილინგვიზმი კი უფრო ვიწრო ცნებაა და გულისხმობს მხოლოდ მონაწილეობით ენობრივ გამოცდილებას. ფუნქციური ბილინგვიზმი მოითხოვს ხუთი საკითხის შესწავლას:

- 1) ვინ არის სუბიექტი? (ანუ ვინ საუბრობს?)
- 2) ვინ არის ობიექტი (ანუ ვინ ისმენს?);
- 3) რა სიტუაციაა? (მაგალითად - ქარხანაში, საკლასო ოთახში, მეჩეთში);
- 4) რა არის საუბრის თემა (მაგალითად - სპორტი, სამსახური, საჭმელი);
- 5) რა მიზნით? რისთვის?

ენის არჩევანი

ძალიან ბევრ ბილინგვალს არ აქვს შესაძლებლობა, რომ რეგულარულად გამოეყენოს ორივე ენა., რადგან მონოლინგვურ თემში მეორე ენის გამოყენების შესაძლებლობა ძალიან მცირეა. მაგრამ იმ თემებში, სადაც ორივე ენა გავრცელებულია, ბილინგვალებს ეძლევათ შესაძლებლობა, ორივე ენა გამოიყენონ. თემში, სადაც ორივე ენა გამოიყენება, უკვე დგება ენის არჩევანის საკითხი, რომელიც ინდივიდის მიერ სუბიექტურად არის გადასაწყვეტი.

თუ საზოგადოებამ, არ იცის, რომ ინდივიდი ბილინგვალია, მაშინ მას მეტი საშუალება ეძლევა, რომელი ენაც სურს, ის ენა გამოიყენოს ყოველდღიური კომუნიკაციისას. ხშირად ჩაცმულობა, ტრადიცია, სახელი და გვარი განსაზღვრავს, თუ რომელ ენაზე ესაუბრებიან ინდივიდს. მაგალითად, თუ ინდივიდის სახელი და გვარია მარია გარსია, დიდი ალბათობაა, რომ მასთან სასაუბროდ ესპანური ენა აირჩიონ, ვიდრე ინგლისური.

ენის არჩევანს განაპირობებს ინდივიდუალური დამოკიდებულებები, უფრო ასაკიანი ადამიანები – უმცირესობათა, ხოლო ახალგაზრდები – უმრავლესობის ენაზე საუბარს ამჯობინებენ. ჰელერი წარმოადგენს კვებეკში მომხდარ ფაქტს, თუ როგორ ახდენს მოსაუბრის იდენტობის აღქმა გავლენას ენის არჩევანზე:

მე შეეწერდი ფარესთან... და ვცდილობდი ამეხსნა... რომ ჩემი საქარე მინის საწმენდები აღარ მუშაობდა და მინდოდა მისი შეკეთება. ის მიცქერდა ოდნავ ირონიით და შემდეგ მითხრა: ქალბატონო, ნუ მესაუბრებით ფრანგულად. მე არ ვარ სეპარატისტი...

თუ უმცირესობათა ენას საფრთხე ემუქრება, ენობრივი უმცირესობები ზოგჯერ ცდილობენ, უარი თქვან უმრავლესობის ენაზე საუბარზე და ხაზი გაუსვან საკუთარი მშობლიური ენის სტატუსს. მაგალითად, ფრანგი კანადელები კვებეკში ხანდახან უარს ამბობენ მაღაზიაში ინგლისურად საუბარზე და ამით მაღლა სწევენ ფრანგულის სტატუსს.

ლი ვეიმ და მისმა კოლეგებმა (1992) შეისწავლეს ჩრდილოეთ ინგლისში მცხოვრები ჩინური თემი. კვლევამ აჩვენა, რომ ენის არჩევანი დამოკიდებულია უმცირესობისა და უმრავლესობის წარმომადგენელთა ურთიერთობის ინტენსივობასა და ხარისხზე. ინდივიდები, რომლებიც მუშაობენ თემის გარეთ და ხშირი შეხება აქვთ ინგლისურენოვან მოსახლეობასთან, ინგლისურ-ჩინელ ბილინგვალეებთან საუბრისას იყენებდნენ ინგლისურ ენას, ხოლო საკუთარ თემში დასაქმებული ჩინელები კი იყენებდნენ მხოლოდ ჩინურ ენას ბილინგვალეებთან ურთიერთობისას.

ზოგიერთ უმცირესობათა ენას მხოლოდ ოჯახსა და საშინაო გარემოში გამოყენების ფუნქცია გააჩნია. ეს ძირითადად ხდება, როცა უმცირესობათა ენას ისტორიულად დაბალი სტატუსი გააჩნია. მაგალითად, საფრანგეთში, დასავლეთ ბრეტონში, ბრეტონელთა ოჯახების უმეტესობა ბრეტონულ ენას მხოლოდ ოჯახში კომუნიკაციისთვის იყენებს. რადგან თუ უცხო ადამიანი გაიგებს, რომ ისინი ბრეტონულ ენაზე საუბრობენ, შეიძლება ჩათვალოს, რომ ისინი გაუნათლებლები არიან და არ იციან ფრანგული ენა (ბეიკერი და ჯონსი, 1998).

ენების არჩევანი და ენების მონაცვლეობა ზოგჯერ გააზრებულად და ხშირად გაუაზრებლად ხდება. ენების არჩევანისა და ენების შეცვლის სტატუსი ვრცლად განხილული იქნება სახელმძღვანელოს მე-5 თავში.

ბილინგვური და მულტილინგვური უნარები

ოთხი ენობრივი უნარი

ძირითადად გამოიყოფა ოთხი ენობრივი უნარი: მოსმენა, ლაპარაკი, წერა და კითხვა. აღნიშნული ოთხი უნარი იყოფა, ერთი მხრივ, რეცეფციულ და პროდუქციულ ჯგუფებად და, მეორე მხრივ, ზეპირმეტყველებისა და წიგნიერების ჯგუფად. აღნიშნული დაყოფა თვალნათლივ არის წარმოდგენილი ქვემოთ მოცემულ ცხრილში:

	ზეპირმეტყველება	წიგნიერება
რეცეფციული უნარები	მოსმენა	კითხვა
პროდუქციული უნარები	ლაპარაკი	წერა

ყოველდღიურ ცხოვრებაში ძალიან ხშირია, როდესაც ადამიანს შეუძლია რომელიმე ენაზე წერა და კითხვა, მაგრამ ვერ ახერხებს მოსმენასა და ლაპარაკს. უფრო მეტიც: არის შემთხვევები, როცა ადამიანს ესმის რომელიმე ენაზე გამოთქმული, მაგრამ თვითონ ვერ საუბრობს. შესაბამისად, ადამიანების დახარისხება ცალსახად მონოლინგვალეებად და ბილინგვალეებად გამარტივებული მიდგომაა, რამეთუ სხვაობები მნიშვნელოვანია თავად ბილინგვალეს შორისაც.

ზემოთ ჩამოთვლილი ოთხივე უნარის შიგნით ძალიან მნიშვნელოვანი განსხვავებები გვხვდება. შესაბამისად, ნათელია, რომ არსებობს ბილინგვური უნარების ფართო ლანდშაფტი და არა ცალსახა გამოჯვნა ამ უნარებს შორის და უნარებს შიგნით. მაგალითად, შეიძლება ინდივიდს ჰქონდეს განვითარებული მოსმენის უნარი კონკრეტული

სიტუაციისთვის (მაგალითად, მაღაზიაში ვაჭრობისას), მაგრამ აბსოლუტურად ვერ იგებდეს ვერაფერს აკადემიური ლექციის დროს. შესაბამისად, აღნიშნული ოთხი უნარის დაყოფა შესაძლებელია, ანუ არსებობს **უნარები უნარების შიგნით**, მაგალითად, წარმოთქმის უნარი, ლექსიკური მარაგი, ენის გამართული გრამატიკული ცოდნა, აზრის ზუსტად გაგება და გადმოცემა ნებისმიერ სიტუაციაში და ა.შ.

უნარებს შიგნით უნარების გაზომვის საკითხი ძალიან საკამათო საკითხად რჩება (ლადო, 1961, მაკკეი, 1965, მაკნამარა, 1969, ოლერი, 1979, ქეროლი, 1980, ბიტენს ბერდსმო, 1986). ისეთი ენობრივი უნარები, როგორიცაა ლაპარაკი და კითხვა, შესაძლებელია დაიყოს უამრავ ნაწილად. აღნიშნული უნარების გაზომვა და შემოწმება განხილული იქნება სახელმძღვანელოს შემდეგ თავებში. ზოგადად შეიძლება ითქვას, რომ ადამიანის ორ ენაში ენობრივი კომპეტენციები არ გახლავთ მარტივი კატეგორიზაციის საგანი, ენობრივი უნარები ძალიან მრავალმხრივია.

მრავალმხრივი ენობრივი უნარების დასახასიათებლად მნიშვნელოვანია პოზიტიური ტერმინების გამოყენება და დამკვიდრება. კანადასა და ბრიტანეთში იხმარება ტერმინი ინგლისურის, როგორც მეორე ენის, შემსწავლელი; ამერიკის შეერთებულ შტატებში გამოიყენება ტერმინი ინგლისურის შეზღუდულად მცოდნე მოსწავლე. აღნიშნული ტერმინები იმთავითვე ნეგატიური დატვირთვისაა და ხელს უწყობს მოსწავლეთა სტიგმატიზაციას. აქცენტირება ხდება ნაკლოვანებებზე და არა ღირსებებზე, ხაზგასმულია მოსწავლეების წარუმატებლობები და არა წარმატებები, წინა პლანზე წამოწეულია უმცირესობების მოსწავლეების არსებული სტატუსი და არა მათი ბილინგვური პოტენციალი.

მეხუთე ენობრივი კომპეტენცია

როგორც უკვე აღინიშნა, წერა, კითხვა, ლაპარაკი და მოსმენა წარმოადგენს ოთხ ენობრივ უნარს. თუმცა გვხვდება შემთხვევები, როცა ადამიანი ვერც წერს, ვერც კითხულობს, არც ესმის და ვერც ლაპარაკობს, მაგრამ მაინც იყენებს ენას. სკუტნაბ-კანჯასმა (1981) შემოიტანა ფიქრი, როგორც ენობრივი კომპეტენციის მეხუთე უნარი. მეცნიერთა ნაწილმა ფიქრს უწოდა შიდა ლაპარაკი და გააერთიანა ლაპარაკის უნარის ქვეშ. კუპინსმა (1984) ამ მიმართულებით შემოიტანა ახალი ცნება და ფიქრს უწოდა ენის კოგნიტური კომპეტენცია, ანუ უნარი, გამოიყენო ორი ენა განსჯისა და დაფიქრებისთვის.

მინიმალური და მაქსიმალური ბილინგვიზმი

როგორც უკვე თვალსაჩინო გახდა, საკმაოდ რთულია განსაზღვრო, ვინ შეიძლება ჩაითვალოს ბილინგვალად, შესაბამისად, ბლუმფილდის (1993) ბილინგვიზმის კლასიკური განმარტება – „ორი ან მეტი ენის მშობლიური ენასავით ფლობა“ – საკმაოდ რადიკალური და მაქსიმალისტურია. აღნიშნულ განმარტებაში საკამათოა, თუ რას ნიშნავს **ენის ფლობა** და ხშირად საკამათოა, რომელი შეიძლება ჩაითვალოს საკუთრივ მშობლიურ ენად. მეორე უკიდურესობას წარმოადგენს ტერმინი **ახლადშობილი / ჩანასახოვანი ბილინგვალი** – ბილინგვიზმის მინიმალისტური განმარტება, რომელიც დიებოლდს ეკუთვნის (1964). აღნიშნული განმარტების მიხედვით, ბილინგვალად შეიძლება ჩაითვალოს

ნებისმიერი ადამიანი, ვინც ასერხებს მეორე ენაზეც გარკვეული ფრაზების წარმოთქმას: მაგალითად, ტურისტები, რომლებმაც იციან რამდენიმე ფრაზა; ან ბიზნესმენები, რომლებმაც იციან ეტიკეტით განსაზღვრული მისაღმებისა და დამშვიდობების ფორმები.

ბილინგვალთა დაჯგუფება დამოკიდებულია კატეგორიზაციის მიზანზე. მაგალითად, სხვადასხვა მთავრობამ შეიძლება გაზარდოს ბილინგვალთა რაოდენობა (უელსი და ირლანდია) და აღნიშნული სჭირდებოდეს უმცირესობათა დაცვის მიმართულებით საკუთარი ენობრივი პოლიტიკის გასამართლებლად; ანდა პირიქით – შეამციროს ბილინგვალთა რაოდენობა, რათა გაამართლოს ენობრივი პოლიტიკის ასიმილაციონისტური მიდგომა (ინგლისი).

საინტერესოა, არსებობს თუ არა შუალედი ბილინგვიზმის მაქსიმალურ და მინიმალურ განმარტებებს შორის. ერთ-ერთი ალტერნატივაა, რომ ბილინგვალის დახასიათებისას გავცდეთ ბილინგვიზმის მრავალმხრივ ლანდშაფტს და ბილინგვიზმი განვიხილოთ მარტივად, ორი ენის პრაქტიკული გამოყენების კონტექსტში. ბილინგვალების კატეგორიზაციაზე შევჩერდებით მოგვიანებით ამ თავში, მანამდე კი მნიშვნელოვანია ენობრივ უნარებს შორის საზღვრებისა და სხვაობების კარგად გაანალიზება.

დაბალანსებული ბილინგვალები

ბილინგვიზმის შესახებ არსებულ ლიტერატურაში წარმოჩენილია ბილინგვალების ჯგუფი, რომლებიც კარგად ფლობენ ორივე ენას. ამ ტიპის ბილინგვალებს ხშირად „თანაბარლინგვალებს“ ან „ამბილინგვალებს“ უწოდებენ, თუმცა, ყველაზე ფართოდ გავრცელებული ტერმინი **დაბალანსებული ბილინგვალთა**ა. დაბალანსებული ბილინგვიზმი მნიშვნელოვანია, როცა განვიხილავთ ბილინგვიზმისა და კოგნიტური განვითარების საკითხებს. აღნიშნული საკითხი ფართოდ იქნება წარმოდგენილი და განხილული სახელმძღვანელოს მერვე თავში.

დაბალანსებული ბილინგვიზმი ხშირად გაიდებულია, თუმცა ფიშმანი (1971) მიუთითებს, რომ ძალიან იშვიათია, როცა ინდივიდი თანაბრად კომპეტენტურია ორ ენაში, ნებისმიერ სიტუაციაში. ბილინგვალთა უმეტესობა იყენებს ერთ ენას სამსახურში, ხოლო მეორე ენას სახლში ან თემის წევრებთან კომუნიკაციის დროს.

აღსანიშნავია კიდევ ერთი გარემოება, რაც უკავშირდება დაბალანსებულ ბილინგვიზმს. ბალანსი შესაძლებელია არსებობდეს იმ დროსაც, როცა ინდივიდს ორივე ენაში თანაბრად დაბალი ენობრივი კომპეტენცია გააჩნია. თუმცა, დაბალანსებული ბილინგვიზმი ყოველთვის ასოცირდებოდა ორი ენის კარგად ფლობასთან. ბავშვი, რომელსაც შეუძლია სწავლა ორ ენაზე, აღიქმება, როგორც დაბალანსებული ბილინგვალთა.

მიუხედავად იმისა, რომ დაბალანსებული ბილინგვიზმის ცნებას გააჩნია ლიმიტები როგორც განმარტების, ასევე გაზომვის თვალსაზრისით, ამ ტერმინმა მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ბილინგვიზმის კვლევისა და განხილვაში, რამეთუ წამოწია დაბალანსებულ ბილინგვალებს შორის შედარების საკითხი. ანუ ძალიან ბევრი საინტერესო საკითხია,

მაგალითად, რა შეიძლება ჩაითვალოს ენის ნორმალურად ფლობად, ენის სრულყოფილად ფლობად, ენობრივ კომპეტენციად; მნიშვნელოვანია ვისთან ხდება შედარება: მონოლინგვალთან თუ ბილინგვალთან, შეიძლება შევადაროთ ინგლისურის, როგორც მეორე ენის შემსწავლელი ინგლისური ენის მცოდნეს, რომელმაც მხოლოდ ერთი ენა იცის და მისთვის ინგლისური ენა მშობლიურია, თუ შედარება უნდა მოხდეს დაბალანსებულ ბილინგვალებს შორის.

დაბალანსებული ბილინგვიზმის ცნება განავითარეს კუკმა (1992, 2002) და გროსიენმა (195, 1994, 2001) და შემოიტანეს ბილინგვიზმის **მონოლინგვური** და **ერთიანი** ხედვების ცნებები. ბილინგვიზმის მონოლინგვური ხედვა ბილინგვალს განიხილავს, როგორც ორ მონოლინგვალს ერთ ინდივიდში გაერთიანებულს, ხოლო ბილინგვიზმის ერთიანი ხედვა, ამტკიცებს, რომ ბილინგვალი არ არის ორი მონოლინგვალის გაერთიანება, არამედ ეს არის ერთი ინდივიდი, რომელსაც გააჩნია ერთი უნიკალური ლინგვისტური პროფილი.

ბილინგვიზმის მონოლინგვური ხედვა

ბევრ განმანათლებელს, მასწავლებელს, ადმინისტრატორს, პოლიტიკოსსა თუ მკვლევარს მიაჩნია, რომ ბილინგვალი უნდა იყოს **ერთ ინდივიდში გაერთიანებული ორი მონოლინგვალი**. მაგალითად, თუ ბილინგვალისთვის ინგლისური მეორე ენაა, მისი ინგლისურ ენაში კომპეტენციები ხშირად შედარებულია ინდივიდებთან, ვისთვისაც ინგლისური მშობლიურია (მაგალითად, ამერიკის შეერთებულ შტატებსა და გაერთიანებულ სამეფოში). აღნიშნული ბილინგვიზმის **მონოლინგვურ ხედვას** წარმოადგენს და არამართებულია, რადგან ბილინგვალები სხვადასხვა ენას სხვადასხვა კონტექსტში იყენებენ; შესაბამისად, ბილინგვალებს ენობრივი კომპეტენციები თითოეულ ენაში სხვადასხვა კონტექსტში შეიძლება ჰქონდეთ განვითარებული.

მონოლინგვური ხედვის მიხედვით, ბილინგვალისგან მოითხოვენ, ორივე ენაში მოეპოვებოდეს ისეთივე ენობრივი კომპეტენცია, როგორც მონოლინგვალებს გააჩნიათ თავიანთ მშობლიურ ენაში და თუ ბილინგვალის ენობრივი კომპეტენცია დაბალია რომელიმე ენაში, ხდება მათი, როგორც „ჩამორჩენილების“ კლასიფიცირება. მაგალითად, ამერიკის შეერთებულ შტატებში ინგლისურის, როგორც მეორე ენის, შემსწავლელებს ფედერალურ დონეზე ინგლისური ენის შეზღუდულად მცოდნეს უწოდებენ, ანალოგიურად, ჩრდილოეთ ევროპაში მეორე ენის შემსწავლელებს ხშირად „სემილინგვალებად“ მოიხსენიებენ.

ამასთანავე, აფრიკასა და ინდოეთში, აგრეთვე სკანდინავიისა და აზიის ზოგიერთ სახელმწიფოში ბილინგვიზმი აღიქმება, როგორც ნორმა, თუმცა, ამერიკის შეერთებულ შტატებსა და ბრიტანეთში მონოლინგვური მსოფლმხედველობა დომინირებს (ბრუტ-გრიფლერი და ვარგჰესე, 2004). მსოფლიოს მოსახლეობის ნახევრიდან 2/3-მდე მეტ-ნაკლებად ბილინგვალია, თუმცა ზემოთ მითითებულ ორ ქვეყანაში ბილინგვიზმი ნორმად მაინც არ ითვლება. აღნიშნული მსოფლმხედველობიდან გამომდინარეობს „სემილინგვიზმის“ საკითხის წამოწევა, რომელსაც ქვემოთ განვიხილავთ.

„სემილინგეიზმი“ / „ორმაგი სემილინგეიზმი“

ბილინგვალებს ხშირად ერთ-ერთ ენაში უფრო მეტად აქვთ განვითარებული ენობრივი უნარები. ერთ-ერთი ენის დომინირება შეიძლება შეიცვალოს დროთა განმავლობაში გეოგრაფიული თუ სოციალური მობილობის შედეგად. ბილინგვალეებში ერთ-ერთი ენის დომინირების საკითხი განხილული იქნება მეორე თავში. ამ ეტაპისთვის ერთ-ერთი ენის დომინირების საკითხი შემოვიტანეთ, რათა განვიხილოთ ბილინგვალეების კიდევ ერთი ჯგუფი, რომელთაც **სემილინგვალებს** ან **ორმაგ სემილინგვალებს** უწოდებენ. ამ ჯგუფს მიეკუთვნებიან ბილინგვალეები, რომელთაც არ აქვთ სათანადო კომპეტენცია არცერთ ენაში.

ჰანსეგარდმა (1975, იხილეთ აგრეთვე სკუტნაბ-კანჯასი, 1981) გამოყო ენობრივი კომპეტენციების 6 მახასიათებელი, რომლებშიც არასათანადო კომპეტენცია გააჩნიათ სემილინგვალებს.

- ლექსიკა;
- ენის სიზუსტე;
- ენის დაუფიქრებლად პროცესირება (ავტომატიზმი);
- ენის შექმნა (ნეოლოგიზაცია);
- ენის ფუნქციების ცოდნა (მაგ: ემოციური, კოგნიტური);
- მნიშვნელობა და წარმოსახვა.

ორივე ენაში სემილინგვალეებისთვის დამახასიათებელია მცირე ლექსიკური მარაგი, გრამატიკული კონსტრუქციების არასწორად გამოყენება, დიდი ხნის ფიქრი და განსჯა აზრის ჩამოსაყალიბებლად, ემოციისა და ფიქრის გამოხატვის სირთულე.

ტერმინი სემილინგეიზმი დიდი კრიტიკის ქვეშ მოექცა სამეცნიერო წრეებში (მაგალითად, სკუტნაბ-კანჯასი, 1981). ამ ტერმინს 6 ძირითადი პრობლემა ახასიათებს. **პირველი:** ტერმინი დამკვიდრდა ძირითადად სკანდინავიასა და ამერიკაში და შეეხებოდათ **მიგრაციაში მყოფ** პირებს (სახელმძღვანელოში გამოყენებულია ტერმინი **მიგრაციაში მყოფი**, რათა ავირიდოთ ტერმინი **იმიგრანტის** უარყოფითი აღქმა). სემილინგეიზმი გამოყენებულია, როგორც უარყოფითი მახასიათებელი და იწვევს უარყოფით დამოკიდებულებას და ასოცირდება წარუმატებლობასა და ჩამორჩენილობასთან. **მეორე:** ორივე ენაში დაბალი ენობრივი კომპეტენციების მიზეზი აუცილებელი არ არის, მაინცდამაინც ბილინგეიზმი იყოს, ამის გამომწვევი მიზეზი შეიძლება აგრეთვე იყოს სხვადასხვა პოლიტიკური, ეკონომიკური თუ სოციალური ფაქტორი. ტერმინი სემილინგეიზმის პრობლემა სწორედ ისაა, რომ სემილინგეიზმი პირდაპირ არის მიბმული პიროვნების ბილინგეიზმთან და უარყოფილია შესაძლო გარე პოლიტიკური, სოციალური თუ ეკონომიკური ფაქტორების გავლენა. შესაბამისად, ტერმინი სემილინგეიზმი შეიძლება განვიხილოთ უფრო პოლიტიკურ, ვიდრე ლინგვისტურ კონცეფტად. **მესამე:** ადამიანი ენას გამოიყენებს სხვადასხვა მიზნით და სხვადასხვა კონტექსტში. პიროვნების ენობრივი კომპეტენცია შეიძლება მაღალი იყოს ერთ სოციალურ კონტექსტში და დაბალი – სხვა სოციალურ სიტუაციაში. **მეოთხე:** ენის ფლობის შესამოწმებლად გამოიყენება ტესტირების მეთოდი. ტესტირება სრულყოფილად ვერ ასახავს ენის ცოდნის ძალიან მნიშვნელოვან

ხარისხობრივ ასპექტებს, ტესტირების საკითხს უფრო ფართოდ შემდეგ თავში განვიხილავთ. **მეხუთე:** საკმაოდ საკამათო საკითხია, თუ რამდენად ხშირად გვხვდებიან ორმაგი სემილინგვალები, მაგალითად, ფინურ-შვედურად მოლაპარაკეთა კატეგორიზაცია ორმაგ სემილინგვალებად მუდმივი კამათის საგანი იყო, რადგან ადამიანების ორმაგ სემილინგვალებად კატეგორიზაციისთვის არ არსებობს ობიექტური ემპირიული დადასტურება. **მეექვსე:** მონოლინგვალებთან შედარება ბილინგვალების არასწორი მიდგომაა, ანუ შესაძლებელია ინდივიდის ენობრივი კომპეტენციები დაბალი იყოს მონოლინგვალებთან შედარებით, მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ ბილინგვალების ენობრივი კომპეტენცია აპრიორი დაბალია და მათი ორმაგ სემილინგვალებად კლასიფიკაცია უნდა მოხდეს.

ტერმინ სემილინგვიზმის კრიტიკამ სამეცნიერო წრეებში ამ ტერმინის მნიშვნელობა დააკნინა, თუმცა მნიშვნელოვანია, რომ ენობრივი კომპეტენციების განვითარების საწყის საფეხურზე ნამდვილად არსებობს სხვაობა სხვადასხვა ადამიანის ენობრივ კომპეტენციებს შორის, მაგრამ ამის მიზეზი შეიძლება იყოს სხვადასხვა სოციალურ-ეკონომიკური, პოლიტიკური და საგანმანათლებლო ფაქტორი. აქვე მნიშვნელოვანია იმ ფაქტის აღნიშვნა, რომ ენობრივი კომპეტენციების ევოლუციურად გაზრდის პოტენციალი სწორედ „სემილინგვიზმის“ შემდგომ ეტაპზე არსებობს.

ბილინგვიზმის ერთიანი ხედვა

კუკი (1992, 2002ა, 2002ბ) და გროსიენი (1985, 1994, 2001) წარმოგვიდგენენ ბილინგვიზმის უფრო პოზიტიურ ხედვას. გროსიენს მოჰყავს სიმაღლეში მსტომელისა და სპრინტერის ანალოგია და მიიჩნევს, რომ როგორც მძლეოსნობის ამ ორი სხვადასხვა სახეობის წარმომადგენლის შედარებაა არასწორი, ასევე გაუმართლებელია ბილინგვალისა და მონოლინგვალის შედარება.

აქვე ჩნდება კითხვა: ბილინგვალები მხოლოდ ბილინგვალებს უნდა შევადაროთ? თუკი შრომით ბაზარს ავიღებთ, ბილინგვალები და მონოლინგვალები ერთმანეთის კონკურენტები არიან და, შესაბამისად, მათი ერთმანეთთან შედარება მაინც ხდება.

აღნიშნული მდგომარებიდან ყველაზე ოპტიმალური გამოსავალია, რომ ტესტირებით ბილინგვალების ენობრივი კომპეტენციის **შეფასების** პრაქტიკა შეიცვალოს ბილინგვალების კომუნიკაციური კომპეტენციის შემოწმებით სხვადასხვა კონტექსტსა და სიტუაციაში, რადგან სხვადასხვა ინდივიდთან სხვადასხვა კონტექსტსა და სიტუაციაში ბილინგვალები სხვადასხვა ენას გამოიყენებენ და, შესაბამისად, მათი ენობრივი კომპეტენცია ერთ კონტექსტში შესაძლებელია მაღალი იყოს, ხოლო განსხვავებულ კონტექსტში – საკმაოდ დაბალი. აღნიშნულ ხედვას ბილინგვიზმის ერთიანი ხედვა ეწოდება, რომელიც ხშირად პოლიტიკოსთა კრიტიკას იწვევს და ამ მიდგომის წინააღმდეგ არაერთ ქვეყანაში გამოსულან ცნობილი პოლიტიკოსები. მიუხედავად ამისა, შეფასების ნებისმიერმა სისტემამ უნდა გაითვალისწინოს ენის გამოყენების

განსხვავებები სხვადასხვა კონტექსტსა და სიტუაციაში და შეფასების სისტემაზე ამას დააფუძნოს. შეფასების ამ სისტემამ უნდა შეძლოს ბილინგვალთა მულტი-კომპეტენციების დადგენა (კუკი, 1992, 2002ა).

სასაუბრო ენის ცოდნა და აკადემიური ენობრივი კომპეტენცია

ამ თავში განხილულია სხვადასხვა ენობრივი უნარები და უნარებს შიგნით არსებული უნარები. მნიშვნელოვანი საკითხია, შესაძლებელია თუ არა მრავალი სხვადასხვა მცირე ენობრივი ქვე-უნარები გაერთიანდეს ერთი ენობრივი კომპეტენციის მიმართულებაში. მაგალითად, ჰერნანდეს ჩავესი და მისი კოლეგები (1978) გამოყოფენ ენის ცოდნის 64 კომპონენტს, ხოლო ტესტირების დროს მოწმდება კითხვის უნარი, ანუ სხვადასხვა ენობრივი კომპეტენციები გაერთიანებულია კითხვის მიმართულებაში.

კვლევები აჩვენებს, რომ სხვადასხვა ენობრივი უნარი ფასდება ერთმანეთთან კორელაციაში, ანუ თუ ადამიანის წერის, კითხვის და ლაპარაკის უნარი ერთობლიობაში განიხილება, შესაძლებელია დადგინდეს მისი ენის ფლობის ზოგადი უნარი. ოლერი და პარკინსმა (1980) შემოიტანეს ენის გლობალური ფლობა, რომლის მიხედვითაც არსებობს ენის გლობალური ცოდნა და ენის სპეციფიკური ასპექტების ცოდნა. ოლერი (1982) აღნიშნავს, რომ არსებობს როგორც ენის გლობალური ფლობის, აგრეთვე ენის კომპონენტების ფლობის შემთხვევები. ოლერის (1982) ენის გლობალური ცოდნის საკითხი ეფუძნება რაოდენობრივ ტესტირების ანალიზს. აღნიშნული ტიპის ტესტირება კი, როგორც უკვე აღინიშნა, სრულყოფილად ვერ ასახავს ენის ცოდნის ძალიან მნიშვნელოვან ხარისხობრივ ასპექტებს. ოლერის (1982) მიერ შემოტანილმა საკამათო თეზამ ენის გლობალური ცოდნის შესახებ საფუძველი დაუდო **სასაუბრო ენასა და ენის აკადემიურ ფლობას** შორის საზღვრის გავლევას. სკუტნაბ-კანჯასმა და ტოუკომამ 1976 წელს აგრეთვე განასხვავეს **ენის ზედაპირული და აკადემიური ფლობა**. ენის ზედაპირული ცოდნა გულისხმობს მარტივ სოციალურ სიტუაციებში (მაღაზია, ქუჩა) კომუნიკაციის დამყარებას და ამ დონეზე ენის შესასწავლად 2-3 წელი საკმარისია, ხოლო ენის აკადემიურად ფლობა ნიშნავს უნარს, ენა გამოიყენო აკადემიურ გარემოში კურიკულუმით განსაზღვრული სხვადასხვა საგნის ათვისებისას. ენის აკადემიური ცოდნის მისაღწევად კი 5-7 წელია საჭირო. ეს საკითხი ფართოდ განიხილება სახელმძღვანელოს მომდევნო ნაწილებში, სადაც შევეხებით ძირითადი ინტერპერსონალური კომუნიკაციური უნარებისა და კოგნიტური / აკადემიური ენის ფლობის გამიჯვნის საკითხებს.

ენობრივი კომპეტენციის სტრუქტურა

მე-20 საუკუნის 60-იანი წლების ენის თეორიები (მაგალითად, ლადო, ქეროლი) ყურადღებას ამახვილებდნენ ენობრივ უნარებსა და ენობრივ კომპონენტებზე. **ენობრივი უნარები** გულისხმობდა წერის, კითხვის მოსმენისა და ლაპარაკის უნარებს, ხოლო **ენობრივი კომპონენტები**

მოიცავდა გრამატიკას, ლექსიკას, ფონოლოგიას და გრაფოლოგიას. ადრეული თეორიები ყურადღებას არ ამახვილებდნენ, თუ როგორ ხდებოდა ცოდნისა და უნარების ინტეგრირება. ამასთან, უნარებისა და ცოდნის წარმოდგენილი მოდელები იგნორირებას უკეთებდნენ სოციოკულტურულ და სოციოლინგვისტურ კონტექსტს და წმინდა ლინგვისტურ პარადიგმებს ეფუძნებოდნენ. სოციალურ კონტექსტში ენის საკითხების განხილვა მოგვიანებით დაიწყო, რომლის დროსაც კომუნიკაციის შინაარსსა და კონტექსტზეც გამახვილებულია ყურადღება და რომელიც „**კომუნიკაციის ეთნოგრაფიის**“ სახელითაა ცნობილი. აღნიშნული მიდგომა ბილინგვალების მიერ ენის ორმაგი გამოყენების პროცესს განიხილავს. ამ მიმართულებით ენობრივი კომპეტენციის არაერთი მოდელი შემუშავდა. წარმოგიდგენთ ბეხმანის მოდელს, რომელიც ერთ-ერთი ამ მოდელთაგანია.

ენობრივი კომპეტენციის ბეხმანის მოდელი

ენობრივი კომპეტენციების ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი მოდელი შეიმუშავა ბეხმანმა (1999). აღნიშნული მოდელი შემდგომში დაზუსტდა იმავე ბეხმანისა და პალმერის მიერ 1996 წელს. ბეხმანის მოდელი უნიკალურია, რადგან ის თავის თავში მოიცავს **ენობრივ კომპეტენციებსა და ენობრივ პერფორმანსაც**. მოდელი გულისხმობს არა მხოლოდ გრამატიკის ცოდნას, არამედ კონკრეტული გრამატიკული კონსტრუქციების კონკრეტულ კონტექსტში გამოყენების უნარს. ქვემოთ გთავაზობთ ცხრილს, სადაც მოკლედაა შეჯამებული ბეხმანის ენობრივი კომპეტენციის მოდელი:

ენობრივი კომპეტენცია

1. ორგანიზაციული კომპეტენციები
 - (ა) გრამატიკა (სინტაქსი, ლექსიკა)
 - (ბ) ტექსტური (წერითი თუ ზეპირი);
2. პრაგმატული კომპეტენციები
 - (ა) ილოკატიური კომპეტენციები (საუბრის სტრატეგიები, ენობრივი ფუნქციები)
 - (ბ) სოციოლინგვისტური კომპეტენციები (დიალექტები, საუბრის კულტურული მახასიათებლები და ა.შ.)

ბეხმანის მოდელი შედგება ორი კომპონენტისაგან: ორგანიზაციული და პრაგმატული კომპეტენციებისგან. ორგანიზაციული კომპეტენცია, თავის მხრივ, იყოფა ტექსტურ და გრამატიკულ კომპეტენციად, ხოლო პრაგმატული კომპეტენცია – ილოკატიურ და სოციოლინგვისტურ კომპეტენციებად. **ილოკატიური კომპეტენცია** მოიცავს: (ა) ენის მეშვეობით იდეების გენერირების პროცესს; (ბ) ენის ინსტრუმენტალურ გამოყენებას სასურველი კომუნიკაციისთვის; (გ) ევრისტიკულ კომპეტენციას ანუ ენის მეშვეობით ახალი სამყაროს შემეცნებას (დ) წარმოსახვით კომპეტენციებს (იუმორი, ფანტაზია და ა.შ.).

სოციოლინგვისტური კომპეტენცია გულისხმობს ენის გამოყენების შეთავსებას სხვადასხვა კონტექსტთან, რათა გამოყენებული ენა თანამოსაუბრისა და სიტუაციის შესაბამისი იყოს.

მოდელში წარმოდგენილი კომპონენტები ერთმანეთთან ურთიერთკავშირშია. შესაბამისად, ჩნდება ახალი სტრატეგიული კომპეტენცია, რაც გულისხმობს ინდივიდის მიერ საკომუნიკაციო სტრატეგიების მუდმივად დაგეგმვასა და განხორციელებას. ბეხმანი და პალმერი (1996) სტრატეგიული კომპეტენციას განიხილავან, როგორც ენობრივი ქმედების კოგნიტურ პროცესს. ენობრივი კომპეტენციის განახლებულ მოდელში ბეხმანმა და პალმერმა დაამატეს მოსაუბრის ინდივიდუალური მახასიათებლებიც (თემატური ცოდნა და აფექტური მდგომარეობა). ბეხმანის მოდელს მოჰყვა გარკვეული კრიტიკა (მაკნამარა, 1996; სკეანი, 1998).

რადგან ენობრივი კომპეტენცია და ენობრივი პერფორმანსი ურთიერთდაკავშირებულია, ამიტომ მნიშვნელოვანია ენის ცოდნის შეფასება კომუნიკაციურ გარემოში და არა მხოლოდ ტესტირების მეთოდით. კომუნიკაციური კომპეტენციების შემოწმების ტესტი კი უნდა მოიცავდეს კონტექსტუალურ და შემოქმედებით სიტუაციებს. თუმცა ეს მიდგომა საკმაოდ რთული განსახორციელებელია, რადგან მოითხოვს დიდ დროს და, გარდა ამისა, მნიშვნელოვანია, რომ რეალურ საყოფაცხოვრებო სიტუაციებში მკვლევრის ან გამომცდელის ყოფნა ცვლის სიტუაციას ინდივიდის პრივატულობის თვალსაზრისით და, შესაძლებელია, ვერ მოგვცეს რეალური სურათი.

როგორც დავინახეთ, ენობრივ კომპეტენციაზე მსჯელობისას ხშირად წამოიჭრება მისი შეფასების პრობლემა. ეს საკითხი ვრცლად სახელმძღვანელოს მეორე თავში იქნება განხილული.

დასკვნა

ვინ არის ბილინგვალი და ვინ არა – ამის განსაზღვრა ფაქტობრივად შეუძლებელია. მიუხედავად ამისა, გარკვეული კატეგორიზაცია მაინც აუცილებელია. თუმცა, განმარტებები, რომლებიც არსებობს, ძალიან ზოგადი და გაურკვეველია და დიდ კრიტიკას იწვევს.

განმარტებების ნაცვლად, უფრო რეალისტური მიდგომაა, რომ მოხდეს „ბილინგვიზმის“ გარშემო არსებული სხვადასხვა საკითხის გამიჯვნა და სხვადასხვა განზომილებად ჩამოყალიბება. უპირველეს ყოვლისა, უნდა გაიმიჯნოს ბილინგვური უნარი და ორი ენის გამოყენების საკითხები. შესაძლებელია, ადამიანი ფლობდეს კარგად ორ ენას, მაგრამ არც ერთ მათგანს არ იყენებდეს პრაქტიკაში, ამასთანავე, შესაძლებელია, ადამიანმა სრულყოფილად არ იცოდეს არც ერთი ენა, თუმცა პრაქტიკაში იყენებდეს ორივეს. მსგავსი ტიპის გამიჯვნას ბუნებრივად მოსდევს სხვადასხვა განზომილებებად საკითხების დაყენება. ენის ფლობის ოთხი ძირითადი განზომილებაა: წერა, კითხვა, ლაპარაკი და მოსმენა. შესაძლებელია დავმატოს ენობრივი კომპეტენციის მეხუთე კომპონენტი ფიქრის სახით. აღნიშნული უნარები კიდევ შეიძლება დაიყოს მრავალ ქვე-უნარად და გამოიყოს უნარებს შიგნით არსებული უნარები.

ამ თავში ყურადღება გამახვილდა ბილინგვიზმის შემდეგ კატეგორიებზე: დაბალანსებული ბილინგვიზმი, სემილინგვიზმი, ბილინგვიზმის მონოლინგუური და ერთიანი ხედვები... ეს კატეგორიები დიდი დისკუსიისა და კრიტიკის საგანი გახდა, თუმცა, მაინც წარმოადგენს ერთგვარ ამოსავალ წერტილს ბილინგვიზმისა და ბილინგუური განათლების კვლევის პროცესში.

ბილინგვალის მიერ ენის გამოყენება იცვლება სხვადასხვა სიტუაციიდან გამომდინარე, სხვადასხვა ფაქტორის გათვალისწინებით. შესაბამისად, ინდივიდის ორენოვნება არასოდესაა სტატიკური; დროისა და ადგილმდებარეობის ცვლასთან ერთად, ის მუდმივად იცვლება და ევოლუციას განიცდის.

თავში განხილული ძირითადი საკითხები:

- არსებობს განსხვავება ბილინგვიზმის ინდივიდუალურ და საზოგადოებრივ გააზრებას შორის;
- ინდივიდუალურ დონეზე განასხვავებენ ენის ცოდნასა და ენის გამოყენებას;
- ბილინგვალები, ჩვეულებრივ, იყენებენ სხვადასხვა ენას სხვადასხვა სიტუაციაში, კონტექსტსა და სხვადასხვა ინდივიდთან ინტერაქციისას.
- ენობრივი უნარებია: წერა, კითხვა, მოსმენა და ლაპარაკი. ზოგი მეცნიერი ფიქრს მესუთე ენობრივ უნარად მიიჩნევს;
- დაბალანსებულ ბილინგვალებს ერთნაირად მაღალი ენობრივი კომპეტენცია აქვთ ორივე ენაში, თუმცა დაბალანსებული ბილინგვალები უფრო იშვიათად გვხვდებიან;
- არსებობს ბილინგვიზმის მონოლინგუური და ერთიანი ხედვები. მონოლინგუური ხედვის მიხედვით, ბილინგვალს არის ერთ ინდივიდში გაერთიანებული ორი მონოლინგვალის, ხოლო ერთიანი ხედვის მიხედვით, ბილინგვიზმი წარმოადგენს ერთიან ლინგვისტურ ფენომენს;
- ტერმინები „სემილინგვიზმი“ ან „ორმაგი სემილინგვიზმი“ გამოიყენება იმ ინდივიდების დასახასიათებლად, ვისაც ორივე ენაში დაბალი ენობრივი კომპეტენცია გააჩნიათ. აღსანიშნავია, რომ ამ ტერმინს ხშირად უარყოფითი კონოტაციით გამოიყენებენ პოლიტიკური და საზოგადოებრივი წრეები;
- განასხვავებენ სასაუბრო და აკადემიურ ენობრივ კომპეტენციებს;
- ენობრივი კომპეტენცია მოიცავს არა მხოლოდ ლინგვისტურ, არამედ სოციალურ და კულტურულ კომპეტენციებსაც.

რეკომენდებული ღამათებითი საკითხავი ლიტერატურა

- BAKER, C.&JONES, S.P., 1998. *The Encyclopedia of Bilingualism and Bilingual Education*. Clevedon: Multilingual Matters.
- BHATIA, T.K. & RITCHIE, W.C. (eds), 2004, *The Handbook of Bilingualism*. Malden, MA: Blackwell.
- EDWARDS., V., 2004, *Multilingualism in the English-speaking World*”. Oxford;Blackwell.
- GROSJEAN, F. 2001, Bilingualism, individual. In R. MESTRIE (ed.), *Concise Encyclopedia of Sociolinguistics*. Oxford: Elsevier Science.
- SKUTNABB-KANGAS, T., 2000, *Linguistic Genocide in Education-or Worldwide Diversity and Human Rights*. Mahwah, NJ: Erlbaum

იხილეთ აგრეთვე ჟურნალის *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 2004 წლის მე-7 ტომი, 2&3 ნაწილი, სპეციალური გამოცემა;
ბირმინგემის უნივერსიტეტის ვებ-გვერდზე შესაძლებელია აგრეთვე მნიშვნელოვანი ინფორმაციის მოპოვება ზოგადად ბილინგვიზმის შესახებ:
<http://www.edu.bham.ac.uk/bilingualism/database/biweb.htm>

სასწავლო აქტივობები:

- 1) საკუთარ თავს და/ან ნაცნობს მიიჩნევთ ბილინგვალად? უწოდებდით საკუთარ თავს დაბალანსებულ ბილინგვალს? რომელ ენაზე ან ენებზე აზროვნებთ/ფიქრობთ? იცვლება სიტუაციიდან გამომდინარე თქვენი აზროვნების/ფიქრის ენა? რომელ ენაზე ან ენებზე ოცნებობთ?
- 2) ეს სავარჯიშო, შესაძლებელია, შეასრულოთ საკუთარ თავზე ან ინტერვიუირება ჩაუტაროთ ბილინგვალ პიროვნებას. შეადგინეთ ცხრილი ან დიაგრამა და ასახეთ როგორ იცვლება ორენოვანი ან მრავალენოვანი ინდივიდის ენის გამოყენება დაბადებიდან დღემდე. დაწერეთ, განსხვავებულმა კონტექსტმა როგორ შეცვალა ენის გამოყენება და განვითარება. დიაგრამამ ან ცხრილმა უნდა ასახოს პიროვნების ბილინგვიზმის ისტორია, რომელიც იცვლებოდა დროისა და კონტექსტის შესაბამისად.
- 3) თქვენ ახლოს მდებარე სკოლაში დააკვირდით, ხდება თუ არა მოსწავლეთა კატეგორიზაცია ენების მიხედვით. დაადგინეთ, რამდენად პოზიტიური ან ნეგატიური გამოხატულება აქვს აღნიშნულ კატეგორიზაციას? გაარკვიეთ, რა პოზიტიური ან ნეგატიური შედეგები მოყვება აღნიშნულ კატეგორიზაციას.